

előtt otthon, a nyomorgó farmerek közt még csak a kövérebb falatot és a bőségebb dohányt ígérgette a hűséges pártharcosoknak és állást a keresztfiúk, sógorok, komák, üzlettársak és hitelezők lekenyerezésére.

Doremus nem volt még jelen Windrip egyetlen szónoki orgiáján sem, de politikai hirhozói mesélték, hogy a bűvölet hatása alatt valóságos Platónak tetszett ez az ember, bár utólag egyetlen szavát se lehetett visszaidézni.

Két tehetségével tűnik ki az újdonsült pusztai Demosthenes — mondották. Először is sem a színpadon, sem filmen, sem szószéken nincs ma nála külön, zseniálisabb színész. Hadonászik és csapkodja az asztalt, kimeresztí szemét, mint az őrült, tajtétkzó szájjal bibliai átkokat szór. De tud gügyögni is, mint a szoptató anya, könyörögni, mint az epe-dő szerelmes és közben hűvösen, megvetően odalök pár számot és adatot, amelyek halálosan meggyőzőek, bár többnyire teljesen légbőlkapotak.

És a külső színészkedés alatt istenadta kivételes tehetség lakozik: lángragyúl a közönségtől és a közönségével. És az is lángot fog vele és tőle. Drámaian megjátssza, hogy ő nem náci, nem fasiszta, sőt inkább vérbeli demokrata, a szó ősi, Jefferson—Lincoln—Wilson-i értelmében. Diszlet és jelmez nélkül tökéletes illúziót kelt és elhiteti, hogy ő védi majd meg a barbár hordák ellen a Kapitóliumot és közben angyali ártatlansággal, saját tüzes demokrata szívének szülötteiként tálalja fel Európa minden szabadságellenes, antiszemita eszelősségét.

Drámai nagyságán kívül Buzz Windrip a hivatásos Átlagember. Az amerikai Átlagember minden előítélete, minden ösztöne él benne. Hiszi, hogy nincs kívánatosabb, tehát szentebb dolog a világon, mint a málnaszörp hajdina-kaláccsal, hisz az újtipusu, kaucsukkal szigetelt villamos hűtőszekrényben, hisz a fajkutyák nemességében és a kutya nemességében általában, hisz S. Parkes Cadman orkákulumaiban és abban, hogy minden büffé és étkező pincérnőivel jóban kell lenni, hisz Henry Fordban és büszkén emlegeti, hogy ha majd egyszer elnök lesz, talán vendégül is látja a Fehér Házban. És hisz mindazok felsőségében, akinek vagyona meghaladja a millió dollárt. Sétapálca és kaviár, rangjelzés, teaivás, vers — hacsak nem a napilapok hasábjain — és minden külföldi — legföljebb tán az angolokat kivéve — elfajzási tünet a szemében.

Közönséges — hát hogyan lenne közönséges. Közember, de szónoki ereje a húszszorosára nagyítja A többi közember érzi, hogy minden céljuk, minden vágyakozásuk közös és mégis fent látja maga fölött és imádvá emeli feléje a kezét.

NAGY LAJOS: BUDAPEST NAGYKÁVÉHÁZ
(Regény. Nyugat kiadás Budapest 1936.)

A Budapest Nagykávéház inkább életkép, mint regény. Autentikus életkép, hasonlóan a Kiskunhalomhoz, ellenőrizhető módszerességgel felépítve, és körül támasztva, aláknázva aktuális vonatkozásokkal. Az aktualitások szükségszerű dekorációjában vajjon ki kételkedhetik? Vajjon író-e a szó magasabbrendű értelmében az, aki felhasználatlanul, figyelmen kívül hagyja az őt körülvevő valóságot, személyében és tárgyának vonatkozásában a kapcsolatot megtagadva azzal. Nagy Lajost vád ebből a szempontból nem érheti, a környezet, ezuttal a város környezete, beleágyazva egy tébolyodott világba, kétségbeejtő plaszticitással él, talán erőteljesebb konturokkal még, talán több keserű valósággal, mint a Kiskunhalom mezei tónusu, harangok, kolompok, nyári esték helyett szemetet, port, ostobaságot és gonoszságot elevenítő, mégis bukólikus ha-

tású dolgozatában. Nagy Lajos alapvető élménye az emberi ostobaság és a konok gonoszság, cinikus kegyetlenség, csupa alvilági emberi érények, nem éppen boldogítók az író szemponyjából, de mindenesetre tévedéstől mentesek. A Budapest Nagykávéházban él, erjed, csirázik és erősödve lombosodik ez a gonosz ostobaság egy megelevenített valóságban, ellenőrizhető keretek között. Ellenőrizhető keretek: egy egész világ élete. Szellemi, gazdasági és társadalmi élete, éjjel és nappal, egy aszálysújtotta földterületen, egy kánikulás nyár néhány hete alatt. Idő: 1935. Távolról sem titkolt, nagyon is nyilvánvaló ereken át telíti meg a regényt egy autentikus aktualitás, készülődés az afrikai hadjáratra. Lokális és periférikus vonatkozásokon túl, mint a piszkos pocolyába dobott kő nyomán, mind szélesebb és szélesebb gyűrűkben fonja át a regényt: a világháza, a lehetőségek legkülönbözőbb változataiban. És az egész környezet, pokolian nemtelen figuráival, emberi magatartást nélkülöző szemléivel, tébolyodott, gonoszkodó, inkább talán piszkos és irgalmat sem érdemlő alakjaival, mint a könnyen rothadó gyümölcs, körül van vattázva saját anyagával, kétségbeejtő létezését igazoló ostobaságával, cinikus gonoszkodásával, tehetetlen gyűlölködésével és kegyetlen szívtelenségével. Förtelmes egy világ, hogy megbocsássa bemutatott vétkeit, hogy igazolja állapotát, arra Nagy Lajos, nyilván nem okatlanul, fellebezhetetlenül képtelen. Alig van jó szava hozzá, bizony talán nem alaptalanul. Mert érdemelhet-e megbocsátást, egy kávéház falai közé szorított világ, amelyből nem hiányzik semmi, ami nemtelen, és mindazt, ami mentségeül szolgálna eljövendő korpok előtt, kétségbeejtően nélkülözi. Erjesztő és nyugtalanító regény! Megbecsülő értékjelzéssel szolgáljon, hogy Nagy Lajos legremekőbb írásai között a helye. Az alábbiakban a regény egy részletét kapja az olvasó: (R. Zs.)

Egy kopottruhás ifju siet a köruton, éppen a Budapest Nagykávéház irányába. Révedező tekintetében belejátszák a kis jelenet, a csutka-gyűjtővel, a prostituálttal és a rendőrrel, de tudomására mégsem jut, az ő elméjét másféle, sokkal komolyabb dolgok foglalkoztatják, az ilyesmi neki meg sem kottyánhat. Neki nem kellene már apró emlékeztető jelek, ő nagy egészségben régen megérezte már az egész világot s már hetekkel ezelőtt arra a végső elhatározásra jutott, hogy: itt tenni kell Valamit!

Itt, — ezt úgy kell érteni, hogy ott ugyan, ahol az ember éppen van, földrajzilag egy csekély kis körben, de az egész városra az egész országra, az egész világra kihatóan. Abban a kis körben, amely nem nagyobb, mint amekkora területet szabad sikságon az ember tekintete bejárhat, benne van az egész világ. A kis kör szerves alkatrésze a nagy világnak s annak minden tulajdonságát magában foglalja. A nagy világ bent van a Budapest kávéházban is. Minden eseménye ott benn is folyik, mert tudomásul vehető, szinte érzékelhető. Egy ur már órák óta az újságokat olvassa: „A budafoki posta pénztárosa a vonat elé vetette magát. Lefejezték a mozdony kerekéi.” Lám, valami, egy valóságos lefejezés a nagy világból, ha mindjárt csak a szomszédéből is. A mozdony kerekéi elvágta a nyakát, a törzset végtagjaival együtt a sinek közé lökte, túrtá, tépte tovább, a fej pedig, mint egy labda, legurult a töltésen. „Harmadszorra sikerült halálba mennie a boldogtalan asszonynak.” Mindkét eset egy reggeli napilap első oldalán. Muszáj látni, tudomásul venni, nem lehet előle kitérni. „Terrorizálják a szocialisták a csepeli munkásokat. Véres verekedések és rendőri előállítások a csepeli sztrájk frontján. Aki dolgozni mer, az halálfia.” Így a másik lap, ugyancsak az első

oldalán. Egy cikk a harmadik lapban: „Magyarország pénzügyi helyzete.” Vajjon milyen lehet? Különös ország, talán még az is lehet, hogy nem rossz. „Lloyd George szerint sokkal rosszabbul áll a béke ügye, mint ezerkilencszáztizennégyben.” Ha valaki kíváncsi Lloyd Georgetra, bozontos hajú művészfejére s a mosolygó arcra, mellyel ezt mondja, talán a képét is megtalálja valamelyik képeslapban. Ez a kórisme különben már a nagyvilágra vonatkozik. Mindjárt át lehet tekinteni, — ha már olyan rosszul áll a béke ügye, — az ugynevezett gyújtópontokat is. Kelet-szibériai feszültség, olasz-abesszin viszály, német fegyverkezés — és néhány tucat „Lesz-e háború Abessziniában?” „Páris nyugtalan a lengyel külügyminiszter berlini útja miatt.” „Légvédelem és a felsőház” „Torok és könyök helyett az önzetlenséget kell érvényesíteni, hirdeti a reformnemzedék országos szervezete.” „Hitler kancellár és Beck lengyel külügyminiszter Berlinben temetik a keleti egyezményt.” „Kenyeres-Kaufmann Miklóst ma kihallgatták az ügyészségen.” Még ez is! És mindezen nem változtat, nem segít: „Belvárosi elegáns masszírozó szalonban gyógymasszázs, modern villanykezelés, manikűr is. Ferenciek-tere huszonkettő, félemelet hét.”

Igazán érthető, ha „középkori uriember diszkrét, kellemes barátságát keresi szórakozás céljából uriaszony. Szolid Harmincnyolc, jelige a kiadóba.” Vagy „Kimondottan szép urilány ismeretségét keresi urifüu week-endhez, tánchoz, huszonháromig. Poéte jeligére a fiókiadóba.”

Az újságolvasó ur már elfáradt az olvasásban, s a képeslapoknál tart. Az Illustration-ban egy csoportkép, öt urat ábrázol, akik gondterhes arccal ülnek egy kis kerek asztal körül, köztük Eden és Laval. Egy másik képen nyájasan kövérkés ember, a francia akadémikusok formaruhájában, egy asztalka mellett ül, jobbkeze vastag könyvön nyugszik, nyilván valami nagy hasznottevő tudós ő: Franchet d'Esperay marsall. Szinte hallani a Marseillaisét, melyet akkor játszott a zenekar, mikor őt, a tudóst, az Akadémia tagjai sorába iktatták. Ismét más kép: „Brueghel: Lakodalmi tánc.” A Berliner Illustrierte Zeitungban Hitler, roham-sisak, gázmaszk, két zsiráf féltékenységi harca.

Egy másik képeslapban házak, kertek Micsoda remek kertek, vil-lák, paloták, lakásberendezések is vannak a világon! Az a szerencsétlen csutkagyűjtő talán nem is tud róluk. Lám, ezt meg lehetne tenni: be kellene őt hívni s megmutatni neki ezeket a képeket. Hadd gyönyörköd-jék bennük ő is. Hiszen talán még az ilyen embernek is van művészi érzéke. A Sourire-ban remek meztelen nők! Mell-, comb-, váll-, kar-kiál-lítás, mindenesetre legelészhet a szem. Az Ojságban finom viccek: „A Kohn odamegy a Grünhöz a kávéházban és azt mondja neki: Te Grün, hallottam, hogy nemrég tizezer pengőt örököltél. Nem akarsz velem társulni? Az attól függ, — feleli Grün — hogy miről van szó. Egy rem-kek üzletről. Nyissunk ketten egy bolhacirkuszt. Egy bohacirkuszt? Igen. Te adod a pénz és én a bolhákat.”

Hát itt tenni kell valamit. Nincs kizárva, hogy igaza van a kopot-tasruhájú fiatalembernek, aki a csutkagyűjtő, a rendőr és a prostituált mellett közönyösen elsietve befordult a Budapest Nagykávéházba, a ká-véház mélyén leült egy asztalhoz s feketekávé-t rendelt miközben agyát az a gondolat töltötte meg — ha nem is egymagában hanem egy másik mellett, melyről még majd szó esik, — hogy: itt tenni kell valamit.

De mit? Mit kell tenni és mit lehet tenni? Mit lehet tenni az ágyuk, és tankok ellen? Mit a japánok, az oroszok s a csutkagyűjtő ellen, vagy akár a csutkagyűjtőért? A rendőr ellen, a prostituált ellen, vagy értük? A Brueghel-kép ellen, az Ojság vice ellen, a Budapest nagykávéház el-

len, a feketekávé ellen, vagy éppen a feketekávéért? Az öregasszonyért, aki a csutkagyűjtő sorsára juthat. Meg amiatt, hogy a szegény nő, az ajtó mellett, hiába várja, azaz várta a férfit — mert éppen most állt fel és megy el, a ruhája túl egyszerű, szinte proletáros, nem ilyen elegáns kávéházba való, de a fagyaltot ki tudja fizetni. (Lám, néha hiába aggódik az ember.)

Mit lehet tenni azért, hogy a szakadtingú, kuszahajú fiatalember csakugyan elhajókézhasson a norvég partokhoz, vagy pedig itt maradjon, de feküdjön le esténként rendes időbe, keljen korán és dolgozzon. Büki Lujza szövőgyári munkásnő heti keresete tizenkét pengő és huszonnégy fillér — hogy ez ne legyen. Hogy ne létezhesen halálhajú. Ó, de ha még hozzácsapjuk, hogy Hanka Jánosnak a heti keresete nulla, hogy Schwarz S. Gerő urnak havi keresete ötezer pengő.

Mit kellene és mit lehetne itt tenni? Egyet. Csakis ezt az egyetlen-egyet. Lapot kell indítani. Egy új lapot!

FEJTŐ FERENC: ÉRZELMES UTAZÁS

(Pantheon kiadása Budapest 1936.)

Miről is szól e látszólag sebtiben. és könnyed hányavetiséggel felvázolt, de valójában egy íróművész és gondolkodó önuralmával és mérték-tartásával megkonstruált kötet? Példaképpen szolgál-e ama hiedelem meg erősítésére, hogy egy világ tárul fel a kalandos hajlamú utazó előtt, már abban az esetben is, ha átsétál a Dunán, még inkább és természet-szerűleg, ha átlép egy oly esetleges geometriai, tényezőit, mint egy országhatár. Mint maga Fejtő is jelzi, kötetét oly' rokonszenves tartózkodással beajánló soraiban, emlékezés ez a kötet, emlékezés és kaland. Műfajilag alig illeszthető szoros keretekbe, mint regény éppugy áttöri a műfaj klasszikus értelmezésben vett kereteit, mint ahogy áttöri, mint esszé, mint uti emlékezés éppugy, mint vallomás. Figurális bősége egy könnyelmű regényíró pazarló kedvét idézi, aki remek alakok tömegét vonulhatja fel rapszódikusan, inkább mintegy a tájék és a környezet illusztrálásaképpen, mintsem öncélúlag. A mult, jelent és jövő, színés, kavargása ez a könyv, emlékeken átszűrve és aktuális gyökerekből táplálva. A keret majdnem trópusi, mindenestre számunkra távolról sem exotikumtól mentes, egyidőben világos és sötét, tragikus és vidám. Mondhatnám olykor ódon, hisz a kis dalmát városok levegőjét idézve majdnem ókori. Az idő is kavarog, napjaink árnyékos és nyomasztó ré-mülettel telített ideje is egybefolyik ördögi kapcsolatain át a század első éveinek idejével, olykor még azon túl is elmerül a mult század közepébe, egy bizakodón polgárosult kor akváriumába, késői tragédiákat távolról sem sejtető bizakodással. És, mint ahogy tér, idő, természet és társadalom, éppugy a felvonultatott egyének sorsa is nyugtalanítóan kav-arog ebben a regényes emlékezésben, egy ifjú kalandor társtalannak épen nem nevezhető utazása alatt. Bizony, elképesztő bőségű ez a kötet, ismereteket közöl, tájékozást vázol és korokat idéz. Ize van, különös ize, mint egy eddig általunk ismeretlen gyümölcsnek. Az alábbiakban a kötet második feléből közlünk egy vallomásos részletet. (R. Zs.)

Azön veszem észre magam, hogy lassan és botorkálva már szerkesztetem felszín alatt a világszemléletet, amelyre szükségem van. Tartalmát még nem ismerem, de körvonalai csöndesen kibontakoznak előttem. Lesz benne szabadság, alkalom az eretnekségre, amelyre hajlamom van, s lesz benne fegyelem, ami nélkül a szabadság bomlás és léhaság.